

УДК 94: 378. 4 (477.51) (092)

DOI 10.31654/2520-6966-2025-26F-112-237-250

Лейберов О. О.

старший викладач кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

e-mail: lejberov@ukr.net

orcid.org/0000-0002-3846-747X

**Світлій пам'яті дорогого вчителя
Самойленка Григорія Васильовича присвячую**

**«Із когорти славних вихованців
Інституту князя Безбородька...»
(про видатного педагога, етнографа та письменника
Сергія Миколайовича Браїловського)**

Стаття присвячена дослідженню життя та творчості випускника історико-філологічного інституту князя Безбородька в м. Ніжині Сергія Миколайовича Браїловського (1861–1919 рр.). У науковій розвідці він показаний як людина складної долі, талановитий педагог, етнограф, історик літератури, письменник. С. М. Браїловський був сином бідного сільського священника, але завдяки своїм природним здібностям, наполегливості й таланту здобув вищу освіту та розпочав службу на освітянській ниві.

У статті розкриті наукові пошуки С. М. Браїловського в різних галузях, які дуже швидко почали приносити вагомі результати. Незважаючи на життєві обставини, які змусили його декілька разів змінювати місце роботи, він не полишав наукових пошуків. На основі архівних документів автор докладно аналізує «ніжинський період» життя вченого. Віднайдені мемуарні матеріали доповнюють біографію педагога після того, як він залишив м. Ніжин.

Автор статті з'ясовує подробиці останніх років життя С. М. Браїловського, повідомляючи також досі невідому дату його смерті. Збережені в місцевих архівних установах документи дають можливість по-іншому розкрити характер цієї видатної особистості, з'ясувати окремі, досі не відомі деталі його приватного життя.

Ключові слова: Сергій Браїловський, Ніжинська вища школа, історико-філологічний інститут, етнограф, історик літератури, педагог.

Постановка проблеми. Серед багатьох ювілейних дат, які відзначає у 2025 році Ніжинська вища школа, окреме місце належить 150-й річниці з нагоди відкриття Історико-філологічного інституту

князя Безбородька (далі – ІФІН), який був створений у 1875 році на базі Юридичного ліцею і займався підготовкою педагогічних кадрів для закладів середньої освіти (гімназій, прогімназій та повітових училищ). За 45 років існування ІФІН атестати про його закінчення отримали майже 700 випускників, які потім працювали на освітянській ниві в різних куточках імперії (обов'язкова шестирічна служба випускників інституту, підпорядкованого Міністерству народної освіти, була передбачена статутом ІФІН). У Ніжинському державному університеті, славетному наступникові Гімназії вищих наук, ліцею та ІФІН, був започаткований проєкт «Випускники Ніжинської вищої школи 1805–2025», у межах якого передбачені дослідження не лише життя та діяльності відомих вихованців, знаних у всьому світі (М. Гоголя, Є. Гребінки, Л. Глібова), а й пересічних випускників, які незаслужено забуті «великою наукою». Останнім часом у вітчизняній та зарубіжній історіографії здійснені окремі спроби поліпшити ситуацію, але їх, на жаль, не достатньо. Тому завданням вищезгаданого проєкту та нашої наукової розвідки, що виконувалася в його межах, є повернення таких імен, історії їхнього життя, діяльності та результатів творчості широкому науковому колу. Одним із них є Сергій Миколайович Браїловський, доволі знаний у той час педагог, письменник, історик літератури та етнограф, автор понад 100 різних наукових та літературних творів. Його ім'я потребує якнайшвидшого «відродження», а життя та творчість становить втрачену частину історії нашої країни та вітчизняної науки.

Метою нашого дослідження є не лише вивчення ніжинського періоду життя науковця, а й спроба створення повної біографії вченого, заповнення «білих плям» у його житті та творчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На жаль, в історіографічній науці небагато уваги присвячено життю й творчості С. М. Браїловського. Побіжні згадки про науковця є в монографії вітчизняного краєзнавця та історика Ніжинської вищої школи П. Моціяки [1]. У першій частині двотомного збірника «Ніжинська вища школа у спогадах студентів і викладачів» є окремі згадки про навчання та педагогічну роботу С. Браїловського в Ніжині [2]. Йому та його науково-педагогічній діяльності присвячена й стаття зарубіжного дослідника Ю. Лазарева, однак сам автор зазначає, що, «на жаль, багато чого про життя та діяльність С. М. Браїловського з'ясувати не вдалося». У розпорядженні автора розвідки були лише його книги, публікації в журналах та ювілейні статті, видані за життя Браїловського [3]. Суттєвою допомогою в написанні нашої статті стали архівні матеріали,

розміщені у фондах Музейного комплексу Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (спогади сучасників, «Пам'ятні книжки...» 1895–1900-х років, де подана довідкова інформація про нього), у Відділі забезпечення збереженості документів Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині. Тут представлені документи періоду навчання С. Браїловського в ІФН (1880–1884 рр.), періоду його роботи в Ніжинській гімназії (1884–1891 рр.), є його его-документи (листи, автобіографії, заяви та повідомлення) [4–5; 10]. Зібрані разом, вони дають дослідникові можливість простежити основні сторінки життя вченого, виокремити його наукові інтереси та проаналізувати доробок.

Виклад основного матеріалу. Сергій Миколайович Браїловський походив із багатодітної родини сільського священика. Він народився 01 жовтня 1861 р. в селі Самійлівці Павлоградського повіту Катеринославської губернії (хоча у свідоцтві, виданому Катеринославською духовною семінарією, містяться інші свідчення: написання його прізвища – Браїловський, дата народження – «сьомий день жовтня місяця 1861 року», а про місце народження вказано: «Катеринославська губернія, Ростовський повіт, посад Азов») [6, арк. 18]. У вищезгаданих «Пам'ятних книжках» його прізвище також надруковане, як Браїловський. Хоч у власноруч викладеній автобіографії прізвище написано через літеру «і» [7, арк. 44]. Ось що він згадував про початок свого навчання: «Освіту отримав у міському училищі м. Азова, куди був переведений батько помічником настоятеля соборної Успенської церкви. У десятирічному віці вступив до Маріупольського духовного училища, а звідти – до Катеринославської духовної семінарії. По виходу з IV класу останньої вступив після складання екзаменів до історико-філологічного інституту в Ніжині. Захоплений питаннями завдяки директорові М. О. Лавровському, підбадьорений добрим словом професора М. І. Соколова, просив дозволу Кушакевича залишитися в Ніжинській жіночій гімназії після закінчення курсу навчання, маючи на меті продовжити наукові заняття під керівництвом мого улюбленого професора» [7, арк. 44]. Згаданий вище професор Матвій Іванович Соколов (1854–1906) працював в ІФН протягом 1881–1889 рр. на посаді в. о. екстраординарного професора кафедри російської словесності. Він значною мірою вплинув на формування науково-дослідницьких інтересів С. Браїловського. Наукові пошуки самого Соколова були присвячені дослідженню історії давньої Болгарії, а пізніше – історії південнослов'янських рукописів та старослов'янської літератури взагалі. Як студент,

С. М. Браїловський зацікавився даним напрямом досліджень та підготував кілька наукових статей. Протягом 1884–1886 рр. він видав такі роботи: «Поховальні голосіння південно-руського краю», «Малоросійські поховальні голосіння та їх міфологічне значення», «До питання про становище руської жінки у побутових піснях російського народу», «Кілька слів з приводу народних пісень про жіночу долю» [5, с. 80]. Вони були надруковані в поважних науково-періодичних виданнях того часу, як-от: «Філологічні записки» та «Київська Старовина» – і знайшли схвальні відгуки серед фахівців-фольклористів та серед освіченої публіки. Протягом життя С. Браїловський неодноразово звертався до етнографічних та фольклорних досліджень. У 1891 р. він друкує фольклорно-етнографічну роботу під назвою «Етнографічні нотатки про святкування семика та засоби лікування від наврочення у м. Азов» [4, с. 55]. Автор дослідив історію одного зі східнослов'янських календарно-обрядових свят весняно-літнього циклу – Семика або Русалчиного Великодня. Ця робота була позитивно оцінена відомим українським філологом та фольклористом В. М. Перетцем.

Дуже швидко молодий педагог зіштовхнувся із жорсткими реаліями провінційного життя, зокрема скрутним матеріальним становищем (річна заробітна плата вчителя чоловічої гімназії в провінційних містечках Київського навчального округу становила всього 750 крб. за 12 уроків на тиждень, а в жіночих гімназіях наставники отримували значно менше) [6, арк. 3]. Сам Браїловський пізніше згадував: «Зміна керівництва інституту, переведення професора М. Соколова до Московського університету та неприязне ставлення до мене з боку частини професорського колективу зруйнували мої плани» [8, с. 16]. Особливо гнітила його морально-психологічна атмосфера у викладацькому колективі. Так, С. Браїловський писав: «Там існували дивні типи педагогів – донощиків, соглядатаїв. Учителі ходили вечорами на учнівські квартири, наказували розгортати скрині з особистими речами, переривали все догори дригом, шукаючи тютюн, порох, зброю та заборонену літературу. Між педагогами існувала прихована ворожнеча: у викладацькому колі всі дивилися один на одного недоброзичливо, зверхньо, розмовляли нещиро, про всілякі дрібниці, із побоюванням директора, який безмежно «царював», відзначаючи своїх улюбленців. Ніякі педагогічні пошуки серед учителів не заохочувалися, були дозволені лише карти та випивка» [9, с. 318]. Єдиною відрадою для молодого наставника були заняття наукою. У «ніжинський період» свого життя він написав та видав понад двадцять

різноманітних праць (наукові та науково-педагогічні статті, рецензії, етнографічні нотатки, біографії, розбори дисертацій). Пропрацювавши сім років у Ніжині, Браїловський «від листопада 1891 року був переведений на посаду вчителя російської мови, словесності та педагогіки до Новгород-Сіверської жіночої гімназії, у якій продовжував служити викладачем» [7, арк. 44]. Свій перехід на нове місце роботи сам Браїловський пояснював інтригами педагогів, що заздрили його успіхам: «Наукова робота (у Ніжині) йшла успішно, педагогічна діяльність привертала увагу батьків та учнів, але серед педагогічних троянд швидко зросли терни провінційної недоброзичливості та заздрощів із боку тих викладачів, які вирізнялися бездіяльністю в «зразковій гімназії при Інституті». Довелося залишити Ніжин та переїхати до Новгорода-Сіверського». Але у своїх спогадах інший випускник ІФН В. В. Данилов указує іншу причину переведення Браїловського з Ніжина: «У жіночій гімназії, де він служив, була молода викладачка підготовчих класів Наталія Йосипівна Шарко, дочка викладача математики Йосипа Олексійовича Шарка. Ця родина, за тодішніми ніжинськими масштабами, була заможною... Наталія Йосипівна була віддана педагогічній справі й такою залишилася до глибокої старості. Вона видала невеликий навчальний посібник. Поява цієї «невинної» книжки змінила життєвий шлях Браїловського. Молоді автори страждають літературним «свербінням»: пристрастю писати про що завгодно, аби бачити себе в пресі, причому сильною буває схильність виявляти свої знання, дотепність і франтівство стилем. Згодом доводиться каятися в цих молодих літературних бравадах. До цього роду писань належить рецензія Браїловського на збірник Шарко» [10, арк. 7; 2, с. 221–223]. У ній Браїловський дуже жорстко розкритикував навчально-методичну роботу Н. Шарко. «Він назвав книжку Шарко марною та зовсім зайвою та радив їй знищити всі надруковані екземпляри. Але він не зупинився на цій різкій критиці й додав особисті натяки на переживання дівчини. Говорили, що вона була закохана в Браїловського, але він залишив її без уваги. Треба сказати, що Шарко не мала цікавої зовнішності... Одного дня батько Шарко у викладацькій кімнаті жіночої гімназії дав привселюдно Браїловському ляпаса. Нечуваний серед педагогів скандал! ... Попечитель Київського навчального округу наказав розвести героїв скандалу: Браїловський був переведений у Новгород-Сіверську гімназію, а батько Шарко – у Прилуцьку» [10, арк. 7; 2, с. 221–223]. Імовірно, історія, наведена в цьому уривку В. В. Даниловим, є правдивою (на це вказують подальші події з життя С. Браїловського).

На новому місці роботи на нього чекали «морально-психологічна задуха та вбивче матеріальне становище» [11, с. 75]. Біограф Браїловського зовсім неприємно змалював умови, у яких довелося працювати Сергію Миколайовичу в Новгороді-Сіверському: «Від нудьги та неробства учні пиячили майже поголовно, облюбувавши для цього навколишні яри (Македонівщину), або вдавалися до розпусти. Недурні вчителі шукали молодих веселощів та як-небудь відбували уроки, а хто намагався працювати, тому учні били шибики й водночас подекуди розбивали всі ідеали, а іноді й саме життя» [11, с. 76]. Не склалися вкотре стосунки С. М. Браїловського з адміністрацією гімназії. Сам педагог згадував: «Я прослужив під їхнім головуванням кілька років, жодного разу не пропустив уроку, гарно поставив викладання російської мови, що знаходило своє відображення в атестаційних роботах моїх учнів, вів літературні бесіди, усі батьки говорили про мене, як про видатного педагога, учні мене любили й поважали, але мене жодного разу не подали на нагородження» [11, с. 76]. Це підкріплює той факт, що практично всі його однокурсники на момент подання своїх біографій до ІФІН мали чини колезьких та статських радників та були нагороджені одним чи двома орденами. С. М. Браїловський у 1894 р. ще перебував у чині колезького асесора й ніяких нагород не мав [7, арк. 44]. Як і раніше, єдиною розрадою Браїловського залишалися заняття наукою. Він активно досліджував історію літератури та пробував себе на літературній ниві як автор кількох історичних оповідань (з-під його пера вийшли «Отаман Купчинський» та «Могилівська церковна смута») [5, с. 81]. У Новгороді-Сіверському була підготовлена до видання, а в 1895 р. надрукована робота під назвою «Один з строкатих XVII століття». Робота присвячена життю та діяльності ієромонаха Каріона (Істоміна), письменника та придворного поета, сподвижника Сильвестра Медведєва. Автор подав її на конкурс Імператорської академії наук – і роботі була присуджена Уварівська премія. Крім того, у нього в цей час вийшла ціла низка публікацій, присвячених діячам церковної історії та просвітництва XVII–XVIII ст. Однак, незважаючи на такі значні наукові успіхи, будь-які кар'єрні перспективи перед Браїловським не відкривалися. У 1894 р. під час підготовки до святкування ювілею Інституту С. Браїловський зробив чергову спробу «нагадати» про себе та повернутися до Ніжина. У листі до Конференції ІФІН (від 25 травня 1894 р.) він повідомляв, що надіслав свою статтю до ювілейного збірника (історико-літературний нарис під назвою «Семен Сергійович Бобров»), та вкотре звернувся до адміністрації інституту з проханням:

«Користуючись нагодою, звертаюся до Вашого Превосходительства (директора інституту Ф. Ф. Гельбке – авт.) з одним проханням. Як можна побачити з наданого мною списку статей, я попрацював немало впродовж цих 10 років. Можу сказати, що небагато випускників інституту перевершать мене своїми працями на ниві науки. Проте доля моя складається не дуже сприятливо для занять наукою. Мені ніяк не вдається стати ближче до університету (тут помилка Браїловського, бо в Ніжині на той час ще був інститут) або іншого вищого навчального закладу. Так я не зміг отримати при попередникові Вашому місця чергового наставника... Незважаючи на те, що я вже тоді дещо зробив для російської науки, його отримала нічим не відома особа (А. П. Кадлубовський). Тому прошу Вас, якщо відкриється при інституті будь-яке місце (чергового, або наставника, або інше), повідомити мені про це й надати можливість повністю присвятити себе науці. Ви можете запитати про мене в Є. В. Петухова (професор кафедри слов'янської словесності ІФН). Від нього дізнаєтеся про те, як мені доводилося жити в Ніжині під час роботи в жіночій гімназії. Мені хотілося б принести всі свої сили та дарування на користь того навчального закладу, у якому я отримав вищу освіту» [7, арк. 158–159 зв.]. Але на цей «крик душі» С. Браїловського керівництво ІФН ніяк не відреагувало.

В. В. Данилов писав: «Оскільки в Браїловського було «підмочене» реноме..., він вирішив поїхати подаль від місць неприємних спогадів на Далекий Схід» [10, арк. 9; 2, с. 224]. У липні 1895 р. С. Браїловський був призначений на посаду викладача російської мови у Владивостоцьку жіночу гімназію. На Далекому Сході він пропрацював п'ять років (1895–1900 рр.), змінивши кілька місць роботи. Після Владивостока перевівся до Хабаровська, а звідти – до Маньчжурії. У цей період, крім викладацької роботи, він продовжує активно займатися науковими дослідженнями. Його наукові розвідки з етнографії та фольклору були удостоєні малої золотої медалі Російського Імператорського географічного товариства, а за праці з історії давньоруської літератури Товариства любителів пам'яток давньоруської писемності – присвоєне звання члена-кореспондента [3, с. 124–125]. Підтвердження цього знаходимо у В. В. Данилова, який згадував: «Там [на Далекому Сході] він зайнявся етнографією іногородців та написав роботу про тази, за яку був нагороджений золотою медаллю географічного товариства». На жаль, нам не вдалося з'ясувати, про яку наукову роботу Браїловського писав В. В. Данилов. Але за згадками останнього, а він переказує цю історію,

покликаючись на розповідь професора В. І. Резанова, Браїловський «роздув» із неї справжню героїчну оповідь, «вочевидь запозичену з біографії португальського поета XVI ст. Камоенса. Останній, повертаючись на судні з півострова Макао, куди був висланий португальським віцекоролем, ... потрапив у корабельну аварію. Він урятувався на уламках судна, тримаючи в зубах рукопис поеми. Те ж розповідав про себе й Браїловський. У Татарській протоці під час аварії пароплава він випливав на берег, тримаючи в зубах рукопис про тази» [10, арк. 11; 2. с. 224].

У 1899 р. правління Інституту розпочало підготовку до чергових ювілейних святкувань (25-ї річниці з нагоди відкриття ІФІН). Планували, як і п'ять років тому, випустити чергову «Пам'ятну книжку». Але на лист конференції Браїловський не відгукнувся, тому в «Книжці» були вміщені тільки відомості про нього до 1896 р. «...Із липня 1895 р. – учитель російської мови в жіночій гімназії в м. Владивостоці. Свідчення за останній час відсутні». Крім цього, у біографічній довідці про нього вміщені 44 назви його друкованих робіт з уточненням, що список доведений лише до 1896 р. Але, як стверджують автори «Пам'ятної книжки», «список далеко не повний, адже, крім того, він надрукував низку рецензій на підручники з педагогіки, історії літератури й граматики (під своїм прізвищем, а також під псевдонімом «Ольгін» та «Корольов»)» [5, с. 82].

Важкі природно-кліматичні умови Далекого Сходу, віддаль від столичних наукових центрів та відсутність кар'єрних перспектив змусили його прийняти два важливі рішення. У 1900 р. Сергій Миколайович подає заяву про переведення на нове місце роботи до Царства Польського та остаточно звільняється зі служби в Міністерстві народної освіти. Він переводиться до Міністерства фінансів, якому були підпорядковані комерційні училища та торговельні школи. У Польщі Браїловський викладав спочатку в Комерційному училищі Варшавського купецького зібрання, потім був директором Комерційного училища в місті Бендині (сучасне м. Бендзин у Сілезькому Воеводстві Республіки Польщі) і нарешті очолив Варшавське комерційне училище. Роки своєї служби у Варшаві Браїловський згадував з особливою теплотою. Він писав: «Нарешті тут я знайшов те, чого мені так бракувало багато років: гарний колектив педагогів-однотумців, доброзичливе та мудре керівництво, багату бібліотеку Варшавського університету, освічену та культурну публіку» [3, с. 125]. Імовірно, у Варшаві С. М. Браїловський знайшов активну підтримку та опіку з боку свого товариша по навчанню в ІФІН

професора місцевого університету, члена-кореспондента Імператорської Російської Академії наук Ю. Ф. Карського (випускник 1885 р.), який пізніше стане ректором Варшавського університету. Їх зближувало не лише спільне навчання в Ніжині, а й тотожність наукових інтересів: Юхим Федорович Карський уже на той час був відомим філологом-славістом та етнографом.

У 1905 р. територію Царства Польського, як і всю Російську імперію, охопили революційні антиурядові виступи, що були викликані імперською політикою русифікації в Польщі, утисками польської мови й культури та форсованим запровадженням російської мови в галузі освіти. У лютому до виступів долучилися студенти університетів, поступово розпочалися й шкільні страйки (які тривали в окремих місцях Польщі протягом трьох років). Вони часто супроводжувалися звільненням російських учителів та керівників приватних навчальних закладів (С. Браїловському не пощастило двічі: він був і директором училища, й одночасно викладав у ньому російську мову). Сергій Миколайович був змушений переїхати до Умані, де очолив чоловіче комерційне училище, а пізніше відкрив таке ж, але жіноче [2, с. 225]. В Умані він пропрацював до пенсії та вийшов у відставку після 25-річної служби (1909 р.). Як зазначає один із зарубіжних біографів С. М. Браїловського, «громадськість Росії у 1909 р. відзначала ювілей науково-педагогічної діяльності талановитого вчителя. Підкреслимо: це особливий, якщо не винятковий випадок, коли провінційний педагог за життя був удостоєний визнання в педагогічному світі» [3, с. 125]. На пошану ювіляра вийшла ціла низка схвальних статей у «Філологічних Записках» та «Російському філологічному віснику». Як дошкульно зауважив В. В. Данилов, найбільш гідні відгуки про роботу С. Браїловського написав автор статей, що друкувався під псевдонімом «Старий Педагог» – «ці статті... можна назвати схвальним словом самому собі». Адже їх автором був сам С. М. Браїловський [10, арк. 12].

Про останні роки життя С. Браїловського В. Данилов писав: «Вислуживши пенсію, він переселився до Одеси, але, відчуваючи в собі сили, звернувся до Навчального Округу з проханням про роботу. Це було в 1911 р. Я в той час переїхав до Петербурга, звільнивши місце викладача російської мови, літератури, логіки та психології в приватній чоловічій гімназії, що утримувалася Н. К. Іліаді (за переказами міських легенд, Йосип Шор, що став прототипом Остапа Бендера, навчався саме в цій гімназії). Навчальний Округ порекомендував Браїловського директоріві гімназії А. С. Тарасовському...

Той направив Браїловському листа про особисту зустріч, але Сергій Миколайович на неї не з'явився. Директор, занепокоєний відсутністю Браїловського, відправляє до нього служителя. Той повідомляє: «Потрапив під коня... та лежить дома в ліжку» (майже як у І. Ільфа та Є. Петрова у «Дванадцяти стільцях»). Як розповідав сам Браїловський, він так зрадів пропозиції директора, що йшов вулицею, нікого й нічого не помічаючи, і не вбачив, як на нього наїхала конка (кінний трамвай – авт.). На щастя, вона нанесла йому незначні ушкодження. Розповідаючи про цей випадок, Браїловський додавав: «Після цього нещастя думка в мене стала гострішою» [2, с. 225]. У цій гімназії «Старий Педагог» пропрацював до кінця 1918 р.

Біограф Браїловського Ю. Лазарєв зазначав: «Нам невідомо, як склалася його доля після подій 1917 року». Однак у своїх спогадах В. В. Данилов писав: «У 1918 або 1919 р. я отримав листа з Одеси від Браїловського, у якому він просив посприяти його переведенню викладачем до Петрограда. Більше про Браїловського я ніколи не чув» [10, арк. 14; 2, с. 226]. У період 1918–1919 рр. в Одесі кілька разів змінювалася політична влада. Політичні режими почергово змінювали один одного: спочатку Центральну Раду змінили більшовики, які проголосили Одеську Радянську республіку; у березні 1918 р. її повалив гетьман П. Скоропадський – і місто окупували австро-німецькі війська. На зміну прийшла окупація міста військами Антанти, а вже у квітні 1919 р. місто зайняли «червоні» війська, яких так само вибили з міста війська Збройних Сил Півдня Росії генерала А. Денікіна. Політична нестабільність, зміна режимів не дали можливості С. Браїловському покинути місто, а в середині 1919 р. він помер під час пандемії т. з. «іспанки» (іспанський грип або (*grippe espagnole*)).

Серед сучасників С. М. Браїловський мав репутацію видатного науковця та публіциста. Як згадував у своїх спогадах В. В. Данилов, «Брайловський був автором, який багато пише, – scriptitator. Він писав багато й про багатьох: про Паісія Лігаріда, Сильвестра Медведєва, Єпіфанія Славинецького, Каріона Істоміна, Кантемира, Грибєдова, Лермонтова, Кольцова, Гоголя, О. М. Сомова, С. С. Боброва, П. П. Котляревського, видав збірник віршів та переписку В. І. Туманського, склав підручник із синтаксису російської мови, писав із методики викладання російської мови та словесності, співпрацював із журналами «Відомості Академії наук», «Журнал Міністерства Народної Освіти», «Російський архів», «Руська старовина», «Жива Старовина», «Київська Старовина», «Історичний Вісник», «Літературний Вісник», «Російський Філологічний Вісник», «Філологічні

Записки», «Руська Школа», «Педагогічний Збірник», «Педагогічний Збірник Військових навчальних закладів», «Пам'ятки давньоруської писемності» та іншими науковими та педагогічними виданнями. Кожен автор слугує своєму часу та готує ґрунт для майбутнього. Про це говорить діяльність Браїловського. У книзі «Опис видань цивільного друку», що вийшли в роки царювання Петра I (1708–1725 рр.), є 24 покликання на Браїловського, а в продовженні цієї праці «Опис видань, надрукованих кирилицею» – 19 покликань на нього» [2, с. 225–226] Сам Браїловський підтверджує це в *curriculum vitae* (автобіографії): «Письменницькі здібності виявлялися в мене ще з гімназійної лави, вірші та короткі повісті... були результатом наслідування класиків російської літератури. В Інституті цей письменницький нахил отримав певний напрям. Від дня завершення курсу й до сьогодні мене цікавили та цікавлять історія російської літератури (зокрема XVII та XVIII ст.), етнографія та педагогіка. Цим трьом предметам і присвячені всі статті, написані мною» [7, арк. 44 зв.].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Підбиваючи підсумки, погоджуємося з думкою ще одного колишнього студента Історико-філологічного інституту князя Безбородька (випускник 1913 р.), відомого педагога-історика О. М. Образцова, який писав: «Дехто з «ніжинців» (випускників ІФІН) володів неабиякими адміністративними та педагогічними здібностями. Було два типи «ніжинців»: одні швидко загрузали в життєвому баговинні, ставали чинушами, дрібними кар'єристами, іноді інтриганам, швидко перетворювалися на Белікових та Передонових (літературні герої творів А. Чехова «Людина у футлярі» та Ф. Сологуба «Дрібний біс»: типи провінційних учителів, закритих від усього світу одинаків або садистів-егоїстів); інші роздимали та берегли священне вогнище, яке було запалене в стінах *alma mater*. Вони пристрасно любили науку, свою професію, віддавали їй всі свої сили й помисли, ставали видатними вченими (Карський, Державін, Резанов, Волков, Кадлубовський, Введенський) або досягали вершин на більш скромній педагогічній ниві (Данилов, Браїловський, Автономов, Любенцов, Красильников). І хоча Образцов відносив Браїловського до розряду тих, хто мав «скромні здобутки на педагогічній ниві», саме Сергій Миколайович запам'ятався сучасникам як талановитий учитель-педагог, який своїм життям та творчістю залишив яскравий, помітний внесок не лише у вітчизняну філологію та літературознавство, а й етнографію, біографістику та низку інших наук. Його науковий доробок на сьогодні не втратив своєї актуальності й використовується дослідниками. Людина складної долі, він

був особистістю з нарцисичним складом характеру (що притаманне для людей, які займаються інтелектуальною працею) і, як кажуть, схильним до самопіару. Водночас це не заважало йому бути справжнім дослідником-пошукачем, а його науковий доробок потребує глибокого вивчення та аналізу.

Перспективами подальших досліджень вважаємо вивчення та аналіз його педагогічної творчості та діяльності як організатора та адміністратора низки вітчизняних освітніх установ, дослідження та вивчення його наукового доробку у галузі етнографії України.

Література

1. Моціан П. П. Ніжинський Історико-філологічний інститут князя Безбородька у портретах його директорів. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2011. 312 с.
2. Ніжинська вища школа у спогадах студентів і викладачів: мемуари : у 2-х т. / Уклад. : Г. В. Самойленко, О. Г. Самойленко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2015. Т. 1: 1820–1919. 507 с.
3. Лазарев Ю. В. «Скромный рыцарь русской науки» : С. Н. Браиловский и его научно-педагогическая деятельность. *Вестник РГУ имени С. А. Есенина*. 2010. № 4, С. 122–141.
4. Памятная книжка Историко-филологического института князя Безбородько в Нежине изданная по случаю двадцатилетия существования института. 1875–1895, Нежин, 1895. 65 с.
5. Историко-филологический институт князя Безбородько в Нежине 1875–1900. Преподаватели и воспитанники. Нежин. 1900. 120 с.
6. Відділ забезпечення збереженості документів Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині (далі – ВЗЗД ВДАЧОН), ф. 1105, оп. 1, спр. 266. Об определении на учительские места студентов Института, окончивших курс в 1884 году.
7. ВЗЗД ВДАЧОН, ф. 1105, оп. 1, спр. 600. Сведения об окончивших курс в Институте с 1879 по 1893 год включительно.
8. Старый Педагог. Сергей Николаевич Браиловский (1884–1909). По поводу двадцатипятилетнего юбилея его научно-педагогической деятельности. *Русский филологический вестник*. 1909. № 1. С. 16–17.
9. Браиловский С. Н. Мои педагогические и учительские искания. *Родной язык в школе*. 1916–1917. № 7.
10. Данилов В. В. Нежинская гимназия в конце прошлого века. Воспоминания. Фонди архіву музею історії Ніжинської вищої школи. Частина I. 1958.
11. Ляскоронский В. Новгородсеверская эпоха в жизни С. Н. Браиловского (по поводу двадцатипятилетия его педагогической и ученой деятельности). *Филологические записки*. 1909. № 5. С. 74–76.

References

1. Motsiyaka, P. P. (2011). *Nizhynskiy Istoryko-filolohichnyi instytut kniazya Bezborodka u portretakh yoho dyrektoriv* [Prince Bezborodko Nizhyn Institute of History and Philology in Portraits of Its Directors]. Nizhyn: Lysenko M.M Publ. 312 p. [in Ukrainian].
2. Samoilenko, H. V. & Samoilenko, O. H. (2015). *Nizhynska vyshcha shkola u spohadakh studentiv i vykladachiv: memuary* [Nizhyn Higher School in the Memories of Students and Teachers] in 2 volumes. Nizhyn: NDU im. M. Hoholia Publ. Vol. 1: 1820–2010. 507 p. [in Ukrainian].
3. Lazarev, Yu.V. (2010). «Skromnyy rytsar russkoy nauki»: S.N. Brailovskiy i yego nauchno-pedagogicheskaya deyatelnost' [«The Humble Knight of Russian Science»: S.N. Brailovskyi and His Scientific and Pedagogical Activities]. *Vestnik RGU imeni S.A. Yesenina – S.A. Yesenin Herald of RGU*. № 4, P. 122–141.
4. *Pamyatnaya knizhka Istoriko-filologicheskogo instituta knyazya Bezborodka v Nezhine izdannaya po sluchayu dvadtsatiletiya sushchestvovaniya instituta. 1875–1895.* (1895). [A Commemorative Book of Prince Bezborodko Historical and Philological Institute in Nizhyn, Published on the Occasion of the Twentieth Anniversary of the Institute's Existence. 1875–1895.]. Nizhyn, 65 p. [in Russian].
5. *Istoriko-filologicheskii institut knyazya Bezborodka v Nezhine 1875–1900. Prepodavateli i vospitanniki.* [Historical and Philological Institute of Prince Bezborodko in Nizhyn 1875–1900. Teachers and Students]. (1900). Nizhyn, 120 p. [in Russian].
6. *Viddil zabezpechennya zberezhenosti dokumentiv Derzhavnogo arkhivu Chernihivskoyi oblasti v m. Nizhyni* [The Department for Ensuring the Preservation of Documents of the State Archive of Chernihiv Region in the city of Nizhyn, further VZZD VDACHON], f. 1105, op. 1, spr. 266. *Ob opredelenyy na uchytelskiye mesta studentov Ynstytuta, okonchivshykh kurs v 1884 godu* [About Giving Positions of Teachers to Graduates of the Institute of the Year 1884]. [in Russian].
7. VZZD VDACHON, f. 1105, op. 1, spr. 600. *Svedeniya ob okonchivshikh kursakh v Institute s 1879 po 1893 god vklyuchitelno* [The Information about Graduates of the Institute in Years 1879–1893]. [in Russian].
8. *Staryy Pedagog. Sergey Nikolayevich Brailovskiy (1884-1909). Po povodu dvadtsatipatiletnego yubileya yego nauchno-pedagogicheskoy deyatelnosti* [The Old Teacher. Sergei Nikolaevich Brailovsky (1884-1909). On the Occasion of the Twenty-Fifth Anniversary of His Scientific and Pedagogical Activity] (1909). *Russkiy filologicheskii vestnik – Russian Philological Herald*. №1. P. 16–17. [in Russian].
9. Brailovskiy, S.N. (1916-1917). *Moi pedagogicheskiye i uchitel'skiye iskaniya* [My Pedagogical and Teaching Searches]. *Rodnoy yazyk v shkole – Native Language at School*. №7. [in Russian].
10. Danilov, V.V. (1958). *Nezhinskaya gimnaziya v kontse proshlogo veka. Vospominaniya*. [Nizhyn Gymnasium at the End of the Last Century. Memories]

Fondy arkhivu muzeiu istorii Nizhynskoi vyshchoi shkoly. Chastyna I – The Funds of the Archives of the Museum of Nizhyn Higher School History. Part I. [in Russian].

11. Lyaskoronskiy V. (1909). Novgorodseverskaya epokha v zhizni S. N. Brailovskogo (po povodu dvadtsatipyatiletiya yego pedagogicheskoy i uchenoy deyatelnosti). [Novhorod-Siverskyi Period in the Life of S.N. Brailovskyi (on the Occasion of the Twenty-Fifth Anniversary of His Teaching and Scientific Activity)]. *Filologicheskiye zapiski – Philological Notes*. № 5. P. 74–76. [in Russian].

Leiberov O. O.

Senior teacher of World History and International Relations Department
of Nizhyn Mykola Gogol State University
lejberov@ukr.net
orcid.org/0000-0002-3846-747X

«A Famous Graduate of Prince Bezborodko Institute ...» (about an Outstanding Educator, Ethnographer and Writer Serhii Mykolaiovych Brailoskyi)

The author studies life and work of Serhii Mykolaiovych Brailovskyi (1861-1919), a graduate of Prince Bezborodko historical and philological institute in Nizhyn. A man of difficult fate, a talented teacher, ethnographer, literary historian, writer. Being the son of a poor village priest, he, thanks to his natural abilities, perseverance and talent, managed to get a higher education and start working as an educator himself. His scientific research in various fields very quickly began to bring significant results. Though, due to his life circumstances, he was forced to change his place of work several times, he did not abandon his scientific pursuits. On the basis of archival documents, the author studies in detail the «Nizhyn period» of scientist's life. The found memoir materials complete the picture of the researcher's life after he left Nizhyn. The author managed to find out the details of the last years of scientist's life and the date of his death. The documents preserved in local archival institutions provide an opportunity to take a different look at the character of this outstanding personality, to find out which aspects of his private life are still unknown.

Key words: Serhii Brailovskyi, Nizhyn Higher School, Historical and Philological Institute, ethnographer, literary historian, teacher.